

DOI 10.11603/m.2414-5998.2024.2.14813

УДК 378.091:378.093.5:616.31-089:355.01:378.6:61(477.84)ТНМУ

Я. П. Нагірний

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1530-0271>

Н. О. Твердохліб

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1247-2430>

І. В. Стефанів

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1994-3802>

О. О. Кулянда

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-2096-4890>

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

**ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
НА КАФЕДРІ ХІРУРГІЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЇ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО МОЗ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Ya. P. Nahirnyi, N. O. Tverdokhlib, I. V. Stefaniv, O. O. Kulianda

I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

**ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS AT THE DEPARTMENT
OF DENTAL SURGERY AT I. HORBACHEVSKY TERNOPIL NATIONAL
MEDICAL UNIVERSITY UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF WAR**

Анотація. Організація навчального процесу на кафедрі хірургічної стоматології в умовах воєнного стану стала справжнім викликом у контексті повномасштабного військового конфлікту, що вибухнув на теренах України з початку повномасштабної російської агресії у 2022 р. Ця ситуація змусила університет адаптувати свої методи та стратегії навчання відповідно до вимог часу.

Мета статті – опис основних підходів до навчального процесу, які відбулися під час воєнного конфлікту та спровокували гостру необхідність зосередитися на безпеці всіх учасників освітнього процесу та ефективності передачі знань.

Проаналізовано й узагальнено різні аспекти впливу війни на здобувачів освіти та навчальні заклади, а також основні моменти навчання під час війни і його організації.

Представлено інформацію щодо змін та впроваджень, які відбулися безпосередньо на кафедрі хірургічної стоматології Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України.

Зроблено висновок, що навчальний процес під час війни значно ускладнений і суттєво впливає на всі аспекти життя. Війна призводить до змін у суспільстві, економіці та інфраструктурі, що, у свою чергу, має значний вплив і на систему освіти. В умовах воєнного стану одним із пріоритетних завдань держави є збереження життя та здоров'я всіх її громадян, серед яких і студентство, та забезпечення безперервного доступу до навчання.

Ключові слова: кафедра хірургічної стоматології; навчальний процес; воєнний стан; здобувачі освіти; YouTube-канал.

Abstract. The organization of the educational process at the Department of Dental Surgery under the conditions of martial law has become a real challenge in the context of a full-scale military conflict that has erupted on the territory of Ukraine since the beginning of full-scale russian aggression in 2022. This situation forced the university to adapt its teaching methods and strategies according to the requirements of the times.

The purpose of the article is to describe the main approaches to the educational process that occurred during the military conflict and provoked an urgent need to focus on the safety of all participants in the educational process and the effectiveness of knowledge transfer.

Various aspects of the impact of the war on students and educational institutions, as well as the main points of education during the war and its organization, are analyzed and summarized.

Information is presented regarding the changes and implementations that took place directly at the Department of Dental Surgery of the I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine.

It was concluded that the educational process during the war is significantly complicated and significantly affects all aspects of life. War leads to changes in society, economy and infrastructure, which, in turn, has a significant impact on the education system. In the

© Я. П. Нагірний, Н. О. Твердохліб, І. В. Стефанів, О. О. Кулянда

conditions of martial law, one of the priority tasks of the state is to preserve the life and health of all its citizens, including students, and to ensure continuous access to education.

Key words: Department of Dental Surgery; educational process; martial law; students; YouTube channel.

Вступ. Розуміння того, що інтелект нації не підлягає руйнації, гостро постає саме в цей нелегкий час. Міністерство освіти і науки України наголошує, що освітній процес в умовах воєнного стану повинен бути орієнтований передусім на створення безпечних умов навчання. Організація навчального процесу під час війни є складним завданням, оскільки конфліктні умови значно ускладнюють здійснення освітніх заходів, проте важливо забезпечити можливість отримання освіти для здобувачів освіти та збереження безпеки учасників навчального процесу, навіть у таких умовах. Два неперервних процеси, освіта й виховання, не можуть чекати, тому виклик наш університет прийняв.

Мета статті – опис основних підходів до навчального процесу, які відбулися під час воєнного конфлікту та спровокували гостру необхідність зосередження на безпеці всіх учасників освітнього процесу та ефективності передачі знань.

Теоретична частина. Війна суттєво впливає на студентів та навчальні заклади. Відбуваються різні аспекти цього впливу, які можна розглядати з різних поглядів:

1. Безпека і благополуччя:

- **Загроза безпеці:** війна може створювати загрозу безпеці для студентів, особливо якщо їхні навчальні заклади розташовані в зонах конфлікту.

- **Евакуація:** студенти можуть бути змушені евакуюватися зі своїх університетів або коледжів у зони, які вважаються безпечними, що може впливати на їхній академічний процес.

2. Економічні аспекти:

- **Фінансові труднощі:** війна може викликати економічні труднощі, що може впливати на фінансове становище студентів та їхню здатність фінансувати своє навчання.

3. Академічний процес:

- **Призупинення навчання:** умови війни можуть вести до призупинення навчального процесу або зміни графіка занять.

- **Втрати академічного потенціалу:** студенти можуть втрачати академічний потенціал через стрес та невпевненість.

4. Психологічний вплив:

- **Емоційний стрес:** війна може призводити до психологічного стресу серед студентів через загрозу власного життя, втрату близьких тощо.

- **Потреба в психологічній підтримці:** зростання попиту на психологічну підтримку та консультування.

5. Міжнародна співпраця:

- **Розширення міжнародної співпраці:** деякі студенти можуть виявити зацікавленість у міжнародних програмах обміну та співпраці, щоб уникнути негативного впливу війни.

6. Соціальна взаємодія:

- **Зміна соціального середовища:** війна може впливати на соціальну взаємодію студентів, особливо якщо вони вимушені залишити свої рідні міста або країни.

Нижче розглянуті деякі можливі аспекти навчання під час війни:

1. Безпека та доступ до освіти:

- **Безпека студентів та викладачів:** умови війни можуть призводити до загроз для безпеки студентів та викладачів. Бойові дії можуть створити небезпечні умови для навчання.

- **Втрата доступу до навчальних закладів:** зруйновані або закриті школи, коледжі та університети можуть стати реальністю через військові дії, що ускладнює нормальний навчальний процес.

2. Відсутність ресурсів:

- **Економічні втрати:** війна може призводити до знищення інфраструктури та економічних ресурсів країни. Це може впливати на фінансування освіти та доступ до необхідних навчальних ресурсів.

- **Втрата викладацького складу і фахівців освіти:** війна може спричинити виїзд кваліфікованих викладачів та фахівців або навіть їхню втрату, що може погіршити якість освіти.

3. Зміни в змісті освіти:

- **Фокус на військовій підготовці:** умови війни можуть призвести до переорієнтації навчальних програм на військову підготовку та вивчення суспільних навичок для виживання.

- **Відсутність розвитку гуманітарних наук:** зміни в політичних й економічних умовах можуть зробити менш пріоритетними галузі, такі як мистецтво, гуманітарні науки та соціальні дослідження.

4. Дистанційне навчання:

- **Використання технологій:** умови війни можуть змусити школи та університети використовувати технології для дистанційного навчання, забезпечуючи доступ до освіти в умовах обмежень переміщення.

5. Психологічний вплив:

- Посттравматичний стрес: студенти та викладачі можуть стикатися із посттравматичним стресом через війну, що може впливати на їхню здатність до навчання і надання якісної освіти.

Нижче подано кілька основних аспектів організації навчання під час воєнного конфлікту:

1. Безпека:

- Забезпечення безпеки здобувачів освіти та викладачів є найважливішим аспектом. Розробка і впровадження планів надзвичайних ситуацій, евакуаційних маршрутів та установа безпечних місць для збереження під час бойових дій.

- Підготовка персоналу та здобувачів освіти до надзвичайних ситуацій.

2. Онлайн-навчання:

- Запровадження онлайн-формату навчання, який дозволяє здобувачам освіти продовжувати отримувати освіту віддалено під час війни. Це може включати використання відеоконференцій, електронних платформ для навчання та інших технологій.

3. Мобільні навчальні групи:

- Створення мобільних груп, які можуть швидко реагувати на зміни у ситуації та надавати освітні послуги на деякому територіальному рівні.

4. Спеціальні програми:

- Впровадження спеціальних програм для здобувачів освіти, які пережили травматичні ситуації під час війни, спрямованих на їх психологічне відновлення.

5. Підтримка професорсько-викладацького складу:

- Забезпечення підтримки для викладачів, які працюють під час воєнного конфлікту. Це може включати тренінги з психологічної підготовки та надання ресурсів для їхньої підтримки.

6. Співпраця з гуманітарними організаціями:

- Співпраця з міжнародними та місцевими гуманітарними організаціями для отримання допомоги та ресурсів для покращення умов навчання під час війни.

У перші дні повномасштабної війни освітній процес в університеті було призупинено. Відповідно до Указу Президента № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», надалі університети країни перейшли на дистанційну форму навчання. Ця зміна спровокувала необхідність перегляду підходів до навчального процесу, зосереджуючись на безпеці всіх учасників освітнього процесу та ефективності передачі знань. Наш заклад перейшов на дистанційне навчання з використанням сучасних технологій спілкування в онлайн-форматі, а саме за допомогою програми Microsoft Teams. Надалі організація навчального процесу в ТНМУ у 2022/2023

та 2023/2024 навчальних роках здійснюється в умовах воєнного стану відповідно до чинних нормативних документів задля забезпечення права здобувачів вищої освіти продовжувати навчання. У межах академічної автономії адміністрація нашого університету на початку навчального року продукує алгоритми щодо організації освітнього процесу. На сьогодні здобувачі вищої освіти навчаються за змішаною формою навчання, а саме лекції проводяться в онлайн-режимі, а всі практичні заняття – офлайн, що дає змогу якісно та продуктивно освоїти ті чи інші навички, поєднати навчальний процес з практичною діяльністю, оскільки збільшилася кількість пацієнтів та всі ВПО і військовослужбовці можуть отримати безкоштовну невідкладну та планову стоматологічну допомогу на базі стоматологічного відділу університетської клініки. Студенти 4-5 курсів стоматологічного факультету навчаються на кафедрі хірургічної стоматології за системою «Єдиного дня». Це підхід до організації занять, що передбачає проведення різних видів навчальних активностей протягом одного дня.

Усі лекції згідно з навчальним планом записані викладачами кафедри і розташовані на навчальній платформі Moodle, яка впроваджена в університеті і доступна для авторизованих здобувачів вищої освіти, що дає їм змогу навіть у разі перебоїв зі світлом чи повітряною тривоєю під час лекції подивитися запис у зручний для себе позаурочний час. Також кафедра створила та активно наповнює YouTube-канал, де розміщені відео оперативних втручань на ЩЛД, доступ до яких надається лише персоналізованим студентам (рис. 1, 2).

Створення спеціалізованого YouTube-каналу для навчання майбутніх лікарів має низку переваг, які можуть значно полегшити їхнє навчання та підвищити якість освіти. Використання записів оперативних втручань у щелепно-лицевій ділянці під час аудиторних занять має кілька значущих переваг:

Візуалізація процесів: записи оперативних втручань надають студентам можливість переглядати реальні процедури та хірургічні методи у відеоформаті, що полегшує їх розуміння та запам'ятовування.

Детальне вивчення технік: студенти можуть ретельно аналізувати кожну дію та крок оперативного втручання, що дозволяє їм краще зрозуміти техніки та методики, які використовуються в хірургії щелепно-лицевої ділянки.

Навчання у власному темпі: записи дозволяють студентам переглядати матеріал відповідно до їх-

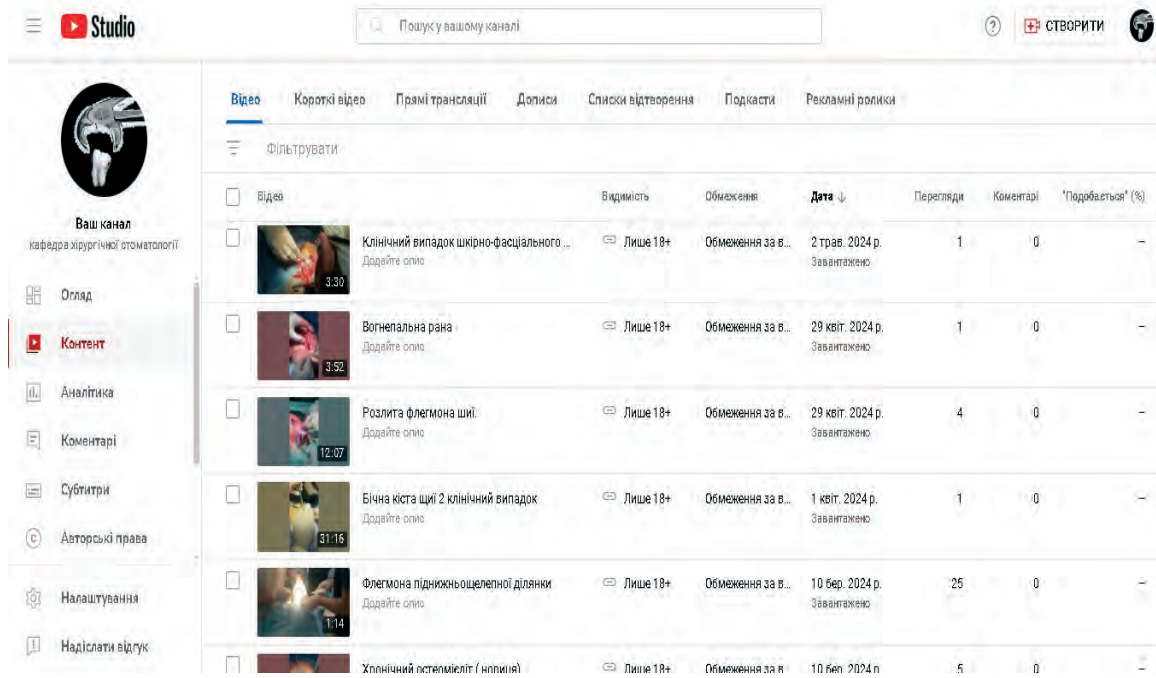

Рис. 1. Головна сторінка навчально-освітнього каналу кафедри хірургічної стоматології на платформі YouTube.

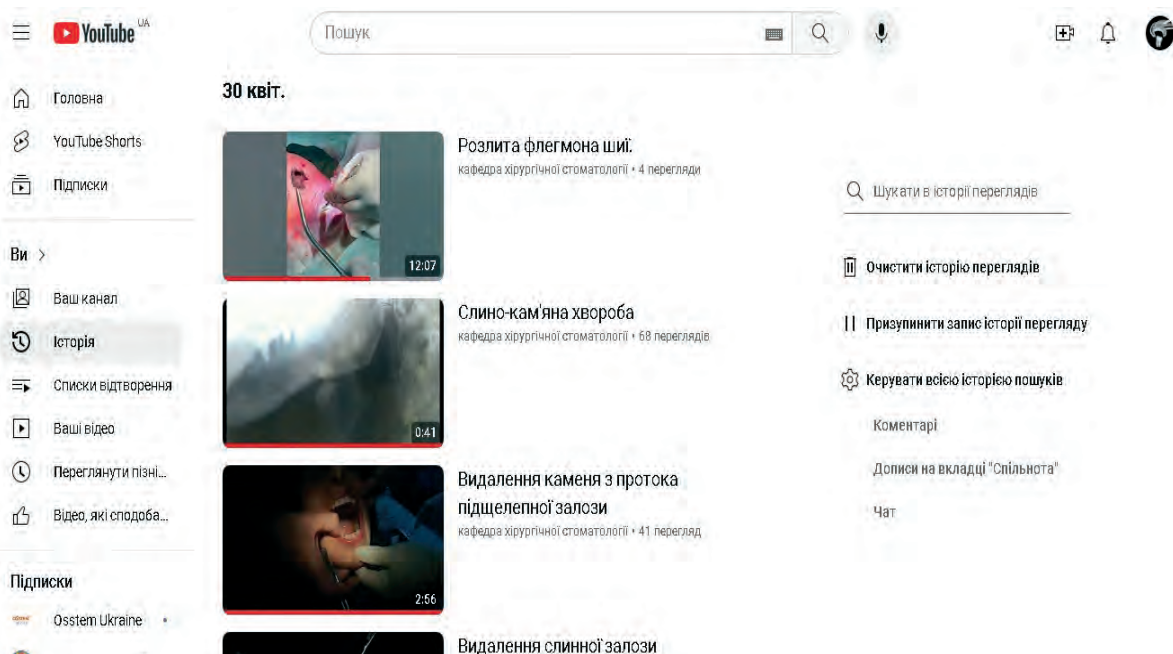

Рис. 2. Популярні відеофільми.

нього власного темпу навчання, що дозволяє краще засвоювати та усвідомлювати інформацію.

Послідовний аналіз: за допомогою записів студенти можуть проводити послідовний аналіз кожного етапу операції, відстежуючи послідовність подій та розуміючи їхню логіку.

Практичне навчання без ризику: перегляд відео-записів дозволяє студентам вивчати та аналізувати

хірургічні методи без ризику для пацієнтів, що дозволяє їм набувати практичні навички без прямої участі в операціях.

Відкритість до навчання: студенти можуть відкрито обговорювати записи в групі або з викладачем, висловлюючи свої питання та розмірковуючи над процедурами.

Підвищення зацікавленості: записи хірургічних

втручань можуть підвищити зацікавленість студентів у вивченні щелепно-лицевої хірургії, оскільки вони бачать реальні казуси та можливості в даній галузі медицини (рис. 3).

В цілому використання записів оперативних втручань у щелепно-лицевій хірургії під час аудиторних занять допомагає студентам глибше засвоювати теоретичний матеріал і покращувати його розуміння та практичні навички.

На кафедрі хірургічної стоматології функціонують три бази для навчання студентів – кафедра хірургічної стоматології у стоматологічному корпусі ТНМУ, де працює повноцінний стоматологічний відділ університетської клініки, одна навчальна кімната в Тернопільській обласній клінічній лікарні у відділенні хірургічної стоматології та інша в Тернопільському обласному клінічному онкологічному диспансері, що дає змогу побачити тематичних пацієнтів, ознайомитися з роботою відділень, бути присутніми на оперативних втручаннях із приводу тих чи інших патологій ЩЛД. Додатково студентам надається можливість взяти участь у волонтерських програмах, спрямованих на допомогу пораненим та постраждалим внаслідок воєнних дій. Це дозволяє студентам не лише застосувати свої знання та навички на практиці, але й відчувати себе корисними та активними учасниками громадського життя в умовах воєнного конфлікту.

При організації освітнього процесу, незалежно від обраної форми (очної, дистанційної, змішаного режиму), у разі увімкнення сигналу «Повітряна тривога» або інших сигналів оповіщення потріб-

но забезпечити безумовне переривання навчання. Учасники освітнього процесу повинні організовано прослідкувати до споруд цивільного захисту і перебувати там до скасування тривоги, за можливості продовжуючи навчання в укритті. Наказом по університету № 239 встановлено ряд заходів для забезпечення безпеки під час проведення навчальних занять. Відповідно до цього наказу, університетські приміщення обладнані необхідним укриттям, а план навчання складається з урахуванням можливості швидкого переривання занять та переходу до укриття у разі виникнення небезпеки. Після відбою тривоги рекомендовано продовжити освітній процес з урахуванням необхідного корегування, зокрема шляхом внесення змін до календарно-тематичних планів у межах розкладу навчальних занять, затвердженого керівником закладу освіти.

Іноземці, які навчались у закладах вищої освіти до початку воєнних дій, вимушені були евакуюватися задля своєї безпеки. Війна позбавила можливості навчатися для деяких з них узагалі. Інша частина іноземних студентів продовжила здобувати освіту в дистанційній формі, що обмежило їх у повноцінному навчанні. Деякі з них вимушені повернутися до своєї країни, де постійно ведуться бойові дії, як і в місцях їх навчання.

У результаті військової інтервенції країни агресора до України також постало гостре питання стану психологічного здоров'я здобувачів освіти, батьків, викладачів, що безпосередньо впливає на освітній процес. Одним із головних завдань нашого університету є повсякденна психологічна допомога та

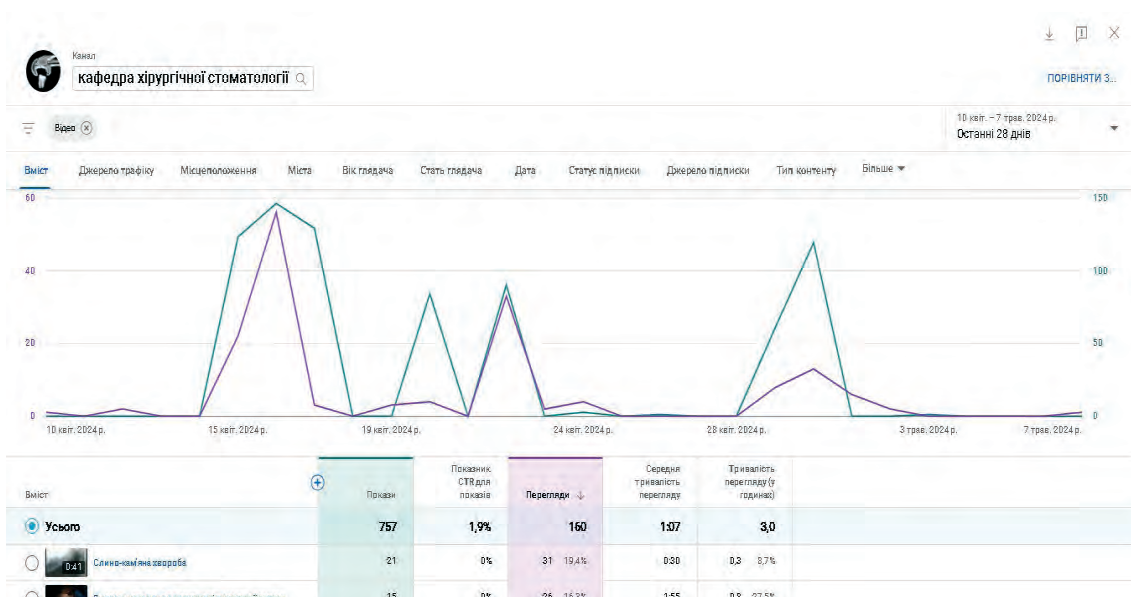

Рис. 3. Статистика переглядів.

емоційна підтримка учасників освітнього процесу. Пріоритет – забезпечення максимально можливої безпеки кожного здобувача освіти, кожного працівника освіти, стабілізація емоційного стану, задля чого функціонує центр психологічного консультування ТНМУ, де кожен може знайти підтримку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, війна завдає серйозних викликів системі освіти, і важливо вживати заходів для збереження навчального процесу та покращення умов навчання під час конфліктів. Війна внесла корективи в навчання та надалі продовжує вносити. Результат ми побачимо лише після завершення бойових дій і зможемо оцінити якість надання освітніх послуг, сприйняття отриманих знань здобувачами освіти, порівнявши, наскільки

змінювався освітній процес до війни, під час та після неї. Хоча війна накладає певні обмеження на навчальний процес, студентство – майбутнє нашої країни, проявляє велику витримку та рішучість у навчанні, продовжує здобувати знання в тих умовах, в яких вони є, незважаючи на страшні події, здобувачі освіти навчаються в повну силу і мають надію, що війна скоро закінчиться та настане довгоочікувана перемога.

Перспективою подальших досліджень є вивчення ефективності викладання дисциплін, які викладаються на кафедрі хірургічної стоматології, в умовах нестабільної ситуації в країні, пов'язаної з агресією РФ, а також удосконалення запропонованих підходів і методів навчання з метою покращення якості освіти.

Список літератури

1. Бількевич Н. А. Організація практичної роботи студентів медичного університету із застосуванням інтерактивних методів навчання та урахуванням психотипу студента (рукопис) : магістерська робота на здобуття звання магістра медсестринства / Н. А. Бількевич. – Тернопіль, 2010. – 90 с.
2. Гриценко О. Аналіз переваг та недоліків застосування інтерактивних методів навчання у підготовці

майбутніх лікарів / О. Гриценко, О. Копчак // Український педагогічний журнал. – 2023. – № 1. – С. 128–132.

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.

4. Рекомендації МОН України щодо організації освітнього процесу / Міністерство освіти і науки. – Режим доступу : <https://vpu40.ptu.org.ua/>.

References

1. Bilkevych, N.A. (2010). Orhanizatsiia praktychnoi roboty studentiv medychnoho universytetu iz zastosuvanniam interaktyvnykh metodiv navchannia ta urakhuvanniam psyhotypu studenta [Organization of practical work of medical university students using interactive learning methods and taking into account the psychotype of the student]. *Master's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].
2. Hrytsenko, O., & Kopchak, O. (2023). Analiz perevah ta nedolikiv zastosuvannia interaktyvnykh metodiv navchannia u pidhotovtsi maibutnikh likariv [Analysis of the advantages and disadvantages of using interactive teaching methods in the training of future doctors]. *Ukrainskyi pedahohichnyi*

zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal, 1, 128-132 [in Ukrainian].

3. Ukaz Prezydenta Ukrayiny Pro vvedennya voyennoho stanu v Ukrayini vid 24.02.2022 r. № 2102-IX [Decree of the President of Ukraine On the introduction of martial law in Ukraine dated February 24, 2022 No. 2102-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.

4. Rekomendatsiyi MON Ukrainy shchodo orhanizatsiyi osvithnoho protsesu [Recommendations of the Ministry of Education and Culture regarding the organization of the educational process]. Retrieved from: <https://vpu40.ptu.org.ua/>.

Отримано 01.05.2024.
Рекомендовано 10.05.2024.

Електронна адреса для листування: tverdohlibno@tdmu.edu.ua